

В.М.Яблонська (Інститут народознавства),
Л.Ф.Мандрик (Інститут теоретичної фізики).

Наш огляд становлення мережі бібліотек установ АН України досить стислий. Про найяскравіші

сторінки її розвитку, досвід окремих бібліотек, історію визначних колекцій, сьогоденні проблеми методичним центром будуть підготовлені спеціальні матеріали.

1. Статут і штати Української Академії Наук в Києві. - К., 1919. - 22 с.
2. *Птуха М.В.* П'ять років існування III Соціально-Економічного Відділу Української Академії Наук. (1919-1923). - К., 1924. - 28 с.
3. Відомчий Архів ЦНБ АН України. - Ф. ВБУ, оп 1, спр. 258, арк. 17
4. Бібліотечний збірник. Ч.1 // Праці першої конференції наукових бібліотек УСРР. - 1926. - 176 с.

5. Відомчий архів ЦНБ АН України. Ф. ВБУ, оп. 1, спр. 456, арк. 1-4.
6. Журнал бібліотеки Академії наук УРСР. - 1946. - №2. - С. 1-3.
7. *Меженко Ю.О.* Про стан мережі бібліотек наукових установ Академії наук УРСР; Доп. на Президії АН УРСР 21 черв. 1946р. // Журнал бібліотеки Академії наук УРСР. - 1946. - №2. - С. 3-7.

Л.Ф.Приходько

КАБІНЕТ БІБЛІОТЕКОЗНАВСТВА В 20-ТІ РОКИ

Історія бібліотекознавства в Україні - це постійний пошук шляхів перетворення бібліотеки в осередок національної культури та самовдосконалення людини. Осмислення цього досвіду має важливе значення для розвитку бібліотечної науки, відродження кращих традицій бібліотечної справи.

Кабінет Бібліотекознавства ВБУ було засновано в 20-ті роки - час піднесення і руйнування української культури. Розквіт науки, літератури, мистецтва сприяв і розвитку бібліотечної справи. За словами С.Постернака, це був період масового і наукового бібліотечно-бібліографічного руху [1, с. III - V].

Швидко формувалась мережа публічних бібліотек. Для них утворювались організаційні, адміністративні та методичні центри, бібліотечні об'єднання, бібліотечні курси, видавалася популярна фахова література.

Інтенсивний розвиток науки настійно вимагав належної організації наукових бібліотек. Їхня діяльність визначається такими критеріями: 1) наукові бібліотеки як осередок української науки й культури; 2) як центр науково-дослідної роботи в галузі бібліотекознавства, бібліографії, книгознавства (2, с. 22).

© Приходько Людмила Федорівна, Київ, 1993

Пориваючи з традиціями пасивної бібліотеки-книгосховища, наукова бібліотека перетворювалась в активно працюючу наукову установу. В зв'язку з цим бібліотечні працівники мали «...поставити вперше на Україні саму проблему наукової бібліотеки та наукової розробки теоретичних і практичних питань бібліотекознавства і бібліографії, створити першу наукову школу бібліотекознавства і бібліографії, перші кадри наукових робітників у цих галузях наук, зацікавити ними розпорошених робітників наукових бібліотек і бібліографічних установ, покласти початки науковій літературі в галузі бібліотекознавства і бібліографії» [3, с. III-IV].

Про поширення наукового бібліотечно-бібліографічного руху свідчать такі факти. В листопаді 1923 р. відбувається перша нарада працівників книги України, в грудні 1925 р. - 1-ша Конференція наукових бібліотек і бібліографічних установ України; у червні 1926 р. - 1-й Всеукраїнський бібліотечний з'їзд у Харкові, в 1927р. - пленум Всеукраїнської бібліографічної комісії при Українській Академії наук і пленум каталографічної комісії при ВБУ (4, с.6-9). Створюється ряд установ у галузі бібліотекознавства, бібліографії та книгознавства.

Крім ВБУ, було організовано: Українську книжкову палату (у Києві, а потім у Харкові), Науково-

дослідна комісія Бібліотекознавства і бібліографії при ВБУ, бібліографічний семінар при Одеській центральній науковій бібліотеці, аспірантура з бібліотекознавства, бібліографії і книгознавства при цих трьох установах; перші бібліотечні курси для працівників наукових бібліотек при ВБУ. Діє об'єднання працівників наукових бібліотек і бібліографічних установ у Києві, Харкові, Одесі.

Виходить чимало періодичних видань з бібліотекознавства, бібліографії, книгознавства. Зокрема, «Бібліотечний журнал», «Журнал бібліотекознавства і бібліографії», які видавала ВБУ, часописи «Книгарь», «Голос друку», «Книга», «Бібліологічні вісті», «Бюлетень Одеського бібліотечного об'єднання», «Нова книга», «Бібліотечний збірник». Поява останнього - важливий момент в історії українського бібліотекознавства. З матеріального, організаційного та видавничого боку збірник забезпечувався ВБУ. На думку редакції, це мало бути видання на зразок наукових серій, де кожний випуск повинен вміщувати статті з питань, пов'язаних, передусім, з розвитком наукової бібліотеки. У першому випуску (вийшло три) представлені праці I-ї Конференції наукових бібліотек УСРР, у другому - огляд діяльності ВБУ в контексті актуальних проблем бібліотекознавчої теорії і бібліотечної практики. Третій випуск присвячувався розвитку бібліографії в Україні.

Серед бібліотекознавчої періодики 20-х років чільне місце займав «Журнал бібліотекознавства і бібліографії», що виходив з 1927 по 1930 рр. Це був фундаментальний орган наукової бібліотечної думки. Зміст статей, їх рівень і стиль були розраховані на високоосвіченого читача, науковця чи бібліотекаря - практика. Велика увага приділялася вивченню досвіду з бібліотекознавчої теорії та бібліотечної практики розвинених країн Заходу [5, с.59].

Той час відзначений працями талановитих бібліотекознавців та бібліографів: Д.Балики, Л.Биковського, Ю.Меженка, С.Постернака, М.Сагарди та ін. Бібліотекознавча думка концентрувалася на питаннях організації планомірної мережі бібліотек, виділенні їх типологічних особливостей, визначенні системи каталогів у бібліотеках різних типів, теоретичних і практичних проблемах класифікації та каталогізації, вивченні читача.

Діяльність Кабінету Бібліотекознавства 20-х років необхідно аналізувати, враховуючи головні функції ВБУ, особливо функцію Науково-дослідного інституту бібліотекознавства [6, с.10], який почав працювати при Бібліотеці в 1925 р. Потрібно було: «...мати провідний осередок, не адміністративний, а науково-авторитетний, аж надто потрібно: він був би за зразок того, як треба перебудувати бібліотеки за науковими принципами, був би за вищу інформаційну школу наукової бібліотечної організації, де б, на підставі загальних здобутків бібліотекознавства, перевіряли їх та пристосовували до спеціальних умов роботи по українських бібліотеках. Отож, Національна бібліотека України повинна стати за український центр наукових бібліотекознавчих дослідів» [7, с.27].

Тобто, за своєю організацією, за підходом до роботи Бібліотека мала бути науково-дослідною установою з питань бібліотекознавства, бібліографії, осередком пропаганди знань.

Високий статус ВБУ, масштаби наукової роботи, створення бібліографічного репертуару, бібліографічна консультація читачів, підготовка нових кадрів наукових бібліотечних працівників(аспірантів) і середнього бібліотечного персоналу потребували створення осередку, де б відділи та окремі працівники мали можливість займатися науковою працею і підвищувати свою кваліфікацію, маючи під руками необхідну фахову літературу. В бібліотеці такого масштабу необхідною умовою її культурно-освітніх і наукових здобутків є добре налагоджений механізм праці та висока професійна культура. Вища школа на той час не могла готувати добре освічених бібліотечних фахівців. Отже, бібліотеки змушені були своїми силами справлятися з цим завданням, організовуючи кабінети та музеї бібліотекознавства, курси, семінари.

У 1923 р. при ВБУ було засновано відділ бібліотекознавства, який очолив професор В.Іваницький [8, с. 42]. Відділ мав обслуговувати передусім бібліотечних працівників ВБУ і Києва. Його фонди поповнювалися бібліотекознавчою і книгознавчою літературою, що виходила на території України, РРФСР, а також з фондів, під час їх сортування. Розпочалася каталогізація відібраних книг [9, с.18]. Фонд відділу мав бути насамперед

підручною бібліотекою для працівників-науковців. На той час серед київських бібліотек такий спеціалізований відділ (крім УНІК) мала тільки ВБУ.

Масштаби науково-дослідної роботи збільшувалися. Потрібні були матеріали для дослідження питань бібліотечної справи, для ознайомлення з новими досягненнями в цій галузі. У 1925 р. було створено Кабінет Бібліотекознавства як науково-дослідну базу в галузі бібліотекознавства й бібліографії, як підручний апарат для бібліографічної діяльності ВБУ, як консультативно-довідковий осередок для читачів. Такий підхід відображав зміст і головні напрями наукової діяльності ВБУ: дослідну, організаційну, педагогічну. Реалізувати ці задуми мав Кабінет і його структури: книжковий фонд, Музей бібліотекознавства, довідково-бібліографічний апарат.

Кабінет Бібліотекознавства мав сприяти розвитку бібліотечної справи, насамперед у наукових бібліотеках, організовуючи наукову розробку питань бібліотечної теорії та практики і популяризуючи їх серед бібліотечних працівників. Основні напрями діяльності - педагогічний, науково-літературний, консультативний [10, с.6]. Педагогічна робота - це організація лекцій, курсів, гуртків, які знайомили бібліотекарів з найкращими досягненнями в галузі бібліотекознавства, новими методами бібліотечної праці. Науково-літературна робота полягала в організації зборів, нарад, семінарів, де обговорювалися і вирішувалися актуальні питання бібліотечної теорії та практики. Консультативна діяльність Кабінету спиралась на його фонд і Музей бібліотекознавства, в яких було зібрано друковані й недруковані матеріали, що стосуються книго- і бібліотекознавства.

Книжковий фонд Кабінету мав утворитися з фонду відділу бібліотекознавства; з нових надходжень видань по книго- і бібліотекознавству; з матеріалів по книгознавству, що передаються академічними бібліотеками Києва в Кабінет для тимчасового користування. Якщо та чи інша бібліотека з якихось причин не віддавала свої книжки, вона мусила передати картки з їх описом. Кабінету належало створити зведений каталог видань з книгознавства, що мали академічні бібліотеки Києва. Крім того, всі відділи ВБУ та академічні бібліотеки повинні були скласти картки на ті

періодичні й неперіодичні видання, які хоч частково торкалися бібліотечної проблематики.

Виходячи з того, що бібліотекознавство і бібліографія пов'язані з іншими спорідненими науками, фонд комплектувався виданнями з питань історії книги, бібліофілії, архівознавства та друкарської справи, історії літератури, історії мистецтва, музеєзнавства. В Кабінеті мали бути не лише основні твори з цих наук, а й довідники та енциклопедії. Для систематичного поповнення фонду було вирішено складати картотеку-дезидерат.

Важлива роль у структурі Кабінету відводилась Музею бібліотекознавства. Він мав зібрати всі матеріали, що ілюструють теорію і практику бібліотечної праці, показують постановку бібліотечної справи в Україні і за кордоном. Такий підхід відображав значення витоків у науковому пізнанні законів розвитку бібліотечної справи. Найголовнішими в музеї були бібліотекознавчі та бібліографічні матеріали з питань :

- організації та мережі бібліотек, бібліотечної політики (офіційні матеріали, кореспонденції, схеми);
- бібліотечної техніки (моделі, малюнки, фотографії, плани бібліотечних приміщень, меблів, зразки різних форм та стадій бібліотечної роботи);
- праці бібліотек з читачем, вивчення читацьких інтересів(анкети, щоденники тощо);
- бібліотечної професії (матеріали про умови праці, підготовку бібліотекарів: курси, гуртки, семінари; матеріали про відомих бібліотекарів);
- бібліотечних об'єднань, з'їздів, конференцій (матеріали щодо їх історії та організації);
- бібліографії (зразки бібліографічного опису різних видів книжкової продукції, різних типів бібліографічних покажчиків та інших матеріалів, що характеризують стан бібліографічної роботи в інших країнах) [11, с.115].

У Музеї збиралися також матеріали, які висвітлювали досвід та ініціативи окремих бібліотек. Поповнення почалося з 1926 р. Матеріали надходили з ВБУ та інших бібліотек, з Москви, Ленінграда.

Концентруючи всю потрібну літературу з питань бібліотекознавства, бібліографії та книгознавства, узагальнюючи досвід бібліотек різних країн, Кабінет прагнув ширше вводити свої фонди у

науковий обіг. Для цього було прийнято систематичну розстановку книжок на полицях за десятиковою системою і таблицями Кетера. Систематичний каталог було складено за десятиковою системою, пристосованою до книгознавчої літератури.

Працівники Кабінету розписували книжки, журнали, музейні матеріали з актуальних предметних і тематичних рубрик. Постійно діяла виставка нових надходжень, організовувалися тематичні виставки, з проблем бібліотечного життя України.

Наприкінці 1925 р. працівники Кабінету проаналізували використання його фонду і дійшли висновку, що основними читачами Кабінету були працівники ВБУ. Яку літературу вони читали? Серед вимог половина припадала на літературу з бібліотекознавства (найбільше - із загального бібліотекознавства, з теорії і практики бібліотечної справи та бібліотекознавчі журнали). Великим попитом користувалися: «Руководство для небольших библиотек» Л.В.Хавкіної, «Труды 1-го библиотечного съезда» (1919), «Руководство общественных библиотек» П.Отле і Л.Воутерс, «Теория и практика библиотечного дела» В.Гофмана, «Практическое руководство по библиотековедению» Г.Ковалевського і Ю.Меженка, «Бібліотечний журнал», «Красный библиотекарь», «Библиотекарь», «Library journal», «Wilson Bulletin» та ін. Багато вимог було на видання з бібліотечної техніки, класифікації, статистики. Брала книжки Л.Когана,

Ю.Меженка, Б.Бондарського, Б.Гущина та ін., літературу з бібліографії, журнали «Книжная летопись», «Книгоноша», «Красная печать», «Библиографические известия», «Книгарь». Дедалі більше зростання кількості вимог на літературу свідчило про велику потребу в фаховій літературі, а також про необхідність мати осередок, де можна було б займатися науковою роботою і підвищувати свою кваліфікацію [12. с.49-54]. Кабінет обслуговував не лише ВБУ, а й усі наукові бібліотеки, насамперед Асоціацію наукових бібліотек Києва, надаючи, у разі потреби, приміщення, допомагаючи в організації та плануванні роботи. Його працівники активно сприяли підготовці бібліотекарів вищої та середньої кваліфікації: виготовляли різне навчально-методичне приладдя, збирали бібліотечки методичних матеріалів для демонстрування окремих стадій бібліотечної роботи - комплектування, індексації тощо.

Діяльність Кабінету в 20-ті роки дає нам приклади комплексного підходу до формування фонду бібліотекознавчої літератури та активізації її використання, поєднання бібліотечної науки і практики. Застосовуючи різні форми роботи, його працівники заклали основи інформаційного забезпечення бібліотечної науки. Популяризуючи і поширюючи наукові здобутки ВБУ та досягнення бібліотечної думки, Кабінет сприяв розвитку бібліотечної справи в Україні.

1. *Постернак С.* Журнал Бібліотекознавства та Бібліографії / Від ред. // Журн. Бібліотекознавства та Бібліогр. - 1927. - №1. - С.ІІІ-ІІІІ.
2. *Постернак С.* Проблема наукових бібліотек УСРР //Бібл.зб. Ч.І. Праці Першої конференції наук. бібліотек УСРР. - К., 1926. - С.16-23.
3. *Постернак С.* Журнал Бібліотекознавства та Бібліографії./ Від ред. // Журн. Бібліотекознавства та Бібліогр. - 1927. - №1. - С.ІІІ-ІІІІ.
4. *Козловський В.* Бібліотекознавство в УСРР за період 1917-1927 років //Журн. Бібліотекознавства та Бібліогр. - 1928. - №2. - С.3-14.
5. *Тарнавська М.* Бібліотекознавча періодика двадцятих років в Україні // Слово і час. - 1992. - №11. - С.58-62.
6. *Постернак С.* Всенародна Бібліотека України - база науково-дослідчої роботи УСРР // Бібліотеч. зб. Ч.2. На наук.-бібліотеч.

- фронті УСРР. - К., 1927. - С.5-25.
7. *Сагарда М.І.* Науково-дослідчі завдання Всенародної Бібліотеки України // Бібліотеч. зб. Ч.2. На наук.-бібліотеч. фронті УСРР. - К., 1927. - С.26-53.
8. Відділ бібліотекознавства // Бібліолог. вісті. - 1923. - Кн.2. - С.42.
9. Відділ бібліотекознавства //Бібліолог. вісті. - 1923. - Кн. 4. - С.18.
10. *Полулях О.* Кабінет бібліотекознавства при ВБУ // Бібліотеч. журн. - 1925. - Ч.2 - 3. - С.5-7.
11. *Полулях О.І.* Кабінет Бібліотекознавства Всенародної бібліотеки України // Бібліотеч. зб. Ч.2. На наук.-бібліотеч. фронті УСРР. - К., 1927. - С.114-117.
12. *Полулях О.* Як співробітники ВБУ використовують Кабінет Бібліотекознавства // Бібліотеч. журн. - 1925. - Ч.8-10. - С.48-54.